

Rozhovor s Františkem Pelcem – ředitelem AOPK ČR

Martin Dušek

CHKO Český ráj si letos připomíná 70 let od svého vyhlášení. Byla to tehdy dobrá volba?

To, že se Český ráj stal naší úplně první chráněnou krajinnou oblastí, není náhoda. Padesátá léta minulého století jsou sice v naší historii mimořádně temnou stránkou, ale tohle byla výjimka. Souvisela především s dlouhodobým pozitivním vnímáním místních krajinných hodnot a působením některých mimořádných osobností. Jednou z nich byl vynikající znalec území, mineralog, lidumil a lékař Jiří Šolc (1898–1971). Mezi další osobnosti, které se pokoušely o uchování hodnot Českého ráje, byl konzervátor ochrany přírody Miroslav Pojkar. Toho jsem měl možnost už poznat osobně.

Stručně řečeno – navzdory době vyhlášení odpovídá CHKO přesně stávající zákonné definici této kategorie chráněných území a také kategorii IUCN V. Jsou zde nejen cenné přírodní fenomény, ale i historické památky, ekologicky nedevastující hospodářské využívání krajiny a většinou urbanisticky přijatelná sídla.

S Českým rájem je spojena řada osobností. Které považujete za zvláště významné?

Je jich opravdu hodně. Jenom namátkou. Věhlasný básník a turista Karel Hynek Mácha byl krajinou Českého ráje okouzlen už začátkem 19. století. Dobrodruh a mimořádný cestovatel Čeněk Paclt svůj zájem o polodrahokamy z Českého ráje rozšířil na jejich vyhledávání v Africe a Austrálii. Rektor Univerzity Karlovy, výjimečný historik, kandidát na prezidenta vznikajícího Československa a místní rodák profesor Josef Pekař přispěl spolu s výborným malířem Karlem Vikem k historickému a vlastivědnému poznání i popularizaci Českého ráje. Není to vždy jednoznačně přijímané, ale mezi prvními, kteří místní krajinu označovali rájem, byli pražští literáti a vzdělanci, jako například Vojta Náprstek. Ten si koncem 19. století místní krajinu zamiloval. Z novější doby připomenu, že k poznání květeny Českého ráje zásadně přispěl i vynikající v Turnově narozený botanik Bohumil

František Pelc

Slavík (1935–2004), který byl jedním z hlavních editorů komplexně pojaté, mimořádné devítisvazkové publikace Květena ČR. Lze jmenovat celou řadu dalších významných osobností, které mají k Českému ráji vazbu: vynikající horolezec Josef Rakoncaj, malíři Jaroslav Klápště a Josef Jíra anebo komunisty utýraný filozof profesor Jan Patočka. Ze současných mezinárodně uznávaných spisovatelů určitě doplním jméno Jaroslava Rudiše. Ovšem věhlasný vědec Alexander von Humboldt, který je spojován s výrokem, že zříčnina hradu Trosky je osmým divem světa, zřejmě nic takového neprohlásil a není ani doložena jeho návštěva Českého ráje.

Velkou měrou jste se podílel na rozšíření CHKO Český ráj v roce 2002. Jak to probíhalo?

Ta myšlenka – tedy chránit všechny reprezentativní fenomény Českého ráje – se diskutovala už delší dobu. Objevovaly se různé varianty, některé takové koncepčně rozmáchlé, které sahaly od

Železného Brodu přes Mnichovo Hradiště až po Jičín. Obsahovaly však velkou porci hluchých míst a zohledňovaly, že za socialismu byla ochrana přírody hodně bezzubá. Koncem osmdesátých let se objevily reálné náznaky rozšíření CHKO, ale ty byly po sametové revoluci na desetiletí převrstveny vyhlašování zcela nových velkoplošných chráněných území. Koncem devadesátých let jsme myšlenku rozšíření CHKO oživil a začátkem nového milénia jsme začali systematicky vyjednávat záměr, zejména se samosprávami. Byly to stovky jednání na různých úrovních, často na veřejných zastupitelstvech. Někdy jsem si připadal jako zločinec, který jde zničit vše, co se v obcích desetiletí budovalo. Tvrdilo se třeba, že chceme zrušit kanalizace, místní podnikatele, koupaliště, zakázat lidem chodit do lesa či stavět domy a podobně. Jeden zasloužilý starosta střediskové obce sezval na plenární zasedání stovky občanů a udělal si tam z tohoto bizarně argumentovaného odporu solidní kampaň před volbami. Ani na Maloskalsku nebyla vyjednávání jednoduchá, ale novou víru a podporu v náš další postup nám dal vynikající fyzik Dr. Ivan Šolc (1927–2013), syn prvotního „zakladatele“, který na společném jednání myšlenku rozšíření CHKO podpořil. Museli jsme však udělat hodně kompromisů (někdy racionálních, někdy méně) a CHKO byla nakonec rozdělena do tří segmentů. Ty však pokrývají všechny podstatné krajinné fenomény včetně širěji pojatého Hruboskalska, Příhrazska, Žehrovska, Kozákovska a Maloskalska a Prachovska. No, řekl bych, že to byla obdoba složitých jednání, která známe i ze současnosti. A když vláda pod vedením Vladimíra Špidly a ministrováním Libora Ambrozka rozšířila CHKO Český ráj na dvojnásobnou plochu, bylo v tom nemálo zadostiučnění i radosti.

Vraťme se k ekologickým problémům, které i tady vznikly a často přetrvávají dodnes. Které jsou ty nejpodstatnější?

Všimnu si aspoň dvou fenoménů.

Přestože zde již existovala chráněná krajinná oblast, byly tu v 60. až 80. letech minulého

století likvidovány mokřady, podmáčené louky a napřimovány vodní toky. To se nevyhnulo ani klíčovými říčkám Žehrovce a Libuňce. Například ještě v 60. letech byly v nivě Libuňky řádově kilometry čtvereční mokřadních a podmáčených ekosystémů včetně meandrů a slepých ramen. Tato říčka byla ovšem z většiny svedena do rovného pevného koryta a okolní pozemky byly opakovaně odvodňovány. Toto krajinné šílenství se dělo ještě i v 80. letech v rámci tzv. náhradních rekultivací. Jenom pomalu se nám daří zničené mokřady a vodoteče postupně obnovovat do přírodě bližšího stavu a poslední zbytky přírodních toků chránit.

No a druhým bolavým místem jsou lesy. Zaujímají necelou polovinu CHKO a jde převážně o monokultury. Historicky zde byla rozšířena poněkud primitivní hospodářská typologie: sušší stanoviště předurčovala pěstování borových monokultur a vlhčí smrkových. Pouze na málo přístupných místech se uchovaly lesní porosty s větší biodiverzitou a přírodě bližším složením a strukturou.

Mezi hodnotná přirozená lesní společenstva patří i tzv. reliktní bory (resp. zakrslé bory) vázané na geomorfologicky extrémní místa. Při podrobnějším rozboru fragmentu těchto porostů tvořených často pár desítkami stromů vázaných na skalní útvary lze poněkud překvapivě zjistit, že ve skladbě sice dominují fenotypově zakrslé formy borovice, ale v ne bezvýznamném podílu tu rostou i bříza bradavičnatá, dub, buk a případně jeřáb. Typologie lesních stanovišť byla v minulosti poněkud deformována ve směru preference stanovišť azonálních borů. Při podrobnějším rozboru byla významná část těchto azonálních stanovišť přehodnocena, a to ve směru kyselých doubrav nebo bučin, kde borovice v přirozené skladbě neměla dominanci. K posunu typologické interpretace přispělo dlouhodobé hospodářské pěstování borovice, které změnilo některé ekologické parametry a dále také poněkud hospodářsky orientované pojetí lesnické typologie. Na tomto poli patří dík i výbornému lesnickému typologovi Mikyskovi. Tohle všechno je nutné zohlednit při pěstování přírodě bližších lesů, a to i v kontextu klimatické změny. Například v Žehrovských lesích jsou borové kultury hojně podrostlé bukem i dubem. To zjevně odráží potenciální ekologické podmínky, a to možná i zvýšené depozice dusíku. S tím je nutné při obnově lesů pracovat a nelikvidovat tyto ekologicky pozitivní lesní struktury při holosečné obnově, jak se to donekdávna dělo a možná místy ještě děje. Ale věřím,

že se lesnictví v tomto ohledu posouvá lepším směrem a v Českém ráji budeme mít výhledově druhově smíšenější a přírodě bližší lesy.

A co připravovaná stavba R 35 napříč Českým rájem?

To je na samostatný rozhovor. Je všeobecně známo, že jsem historicky patřil ke kritikům výstavby čtyřpruhové rychlostní komunikace v koridoru mezi Turnovem a Jičínem a preferoval jsem rychlostní komunikaci jižním koridorem mezi Mnichovským Hradištěm, resp. Mladou Boleslaví a Jičínem. Severní koridor z Turnova do Jičína jsem doporučoval využít pouze jako dvoupruh regionálního významu, který zkldí dopravu, odlehčí Turnovu a napojí i Semilsko. Poctivě přiznáno, když se vyjednávalo rozšíření CHKO Český ráj, výsledné hranice odrážely i potenciální koridor této komunikace, ať již pojímané jakkoliv. Při prosazování tohoto dálničního koridoru se dokonce objevil speciální návrh zákona v roce 2005, kde byla tato rychlostní komunikace uvedena jako prioritní stavba veřejného zájmu. Protože jsem byl v tomto volebním období poslancem, podařilo se mi ve spolupráci s kolegou Alešem Rozehnalem tento filozoficko-právní paskvil zrušit. Kdyby zákon prošel, nahradilo by to jakýkoliv proces vyváženého posuzování veřejných zájmů. Tehdy i později jsem apeloval na zastupitelstvo města Turnova, aby prosazovalo už vzpomínané alternativní řešení. Neúspěšně. Po mnohaletých vyhodnocováních včetně procesu EIA tady máme finální záměr koridoru, který se fakticky vyhýbá hranicím CHKO. To je mimo přímé kompetence AOPK ČR a nelze jej hodnotit jako nejhorší z možných... Budování každé nové komunikace je samozřejmě negativní zásah do stávající struktury krajiny. Jako občan Turnova považuji za zásadní problém i to, že město jako sídelní útvar bude mít i přes budování části tunelu další strategickou rozvojovou limitu. Ale o tom si zastupitelé obcí i města Turnova a v podstatě občané svým přístupem rozhodli už v minulosti... Čistě z hlediska krajiny Českého ráje bez ohledu na hranice CHKO je rychlostní čtyřpruhová silnice asi poslední, co potřebuje. Stále jsem přesvědčený, že i mnou dříve prosazované řešení bylo pro zdejší krajinu vhodnější. Z hlediska dopravních aspektů to může být samozřejmě viděno odlišně. Když to zjednoduším, přestože záměr bude mimo CHKO, je nutné ve volné zemědělské krajině prosazovat takové parametry, které budou minimalizovat negativní dopady stavby. Koridor komunikace nyní po více než dvacetiletém posuzování podle mne měnit nelze nebo jenom extrémně obtížně. A to i v případě, že by se z různých důvodů dopracovávaly další detaily

vyhodnocování vlivu na životní prostředí. Mimo další komentář nechám skutečnost, že uvažovaný hloubený a ražený tunel se nalézá ve svažově labilním prostředí Pelešan. Když ale někdy slyším, že AOPK ČR má proti tomuto koridoru nyní bojovat, považuji to za nepochopení celkového historického a procesního kontextu a působnosti jednotlivých orgánů státu. Nemyslím to pejorativně, ale my nejsme NGO ani politická reprezentace, v našem postupu musíme respektovat zákonné postupy a své kompetence. A vždy se musí poměřovat v těchto složitých procesech různé veřejné zájmy. Určitě někdo bude toto konstatování považovat za alibi. Neberu mu to. Ale na svém názoru bych s dovolením setrval.

Jak vidíte CHKO Český ráj v celkovém kontextu ochrany přírody u nás?

Chráněné krajinné oblasti, kterých máme 27, by v podstatě měly být takovými modelovými územími udržitelného hospodářského využívání krajiny. Je to soustava s nesmírně rozmanitým portfoliem typů naší krajiny od nížin přes pahorkatiny až po horské regiony. Jedním z našich mezinárodních závazků je zajistit ochranu přírody a krajiny na 30 % plochy státu. K dosažení tohoto kvantitativního milníku nebude úplně jednoduchá cesta. Ale ještě snad důležitější je zajištění kvality péče o naše přírodní a krajinné dědictví soustředěné ve stávajících a uvažovaných CHKO. Tady budeme muset opravdu systematicky více zapojovat klíčové hospodáře a samosprávy. Ne že bychom se o to nesnažili, ale potenciál je opravdu velký a nevyužitý. A to říkám přesto, že komunikace se zástupci samospráv je někdy opravdu více než složitá. Obávám se, že to někdy naráží i na ekonomické a sociální limity funkčnosti malých obcí. Jako bývalý dlouholetý zastupitel a radní obce, která je zčásti v CHKO Český ráj, si to dovoluji říci. Na druhou stranu i my ochránáři musíme být predikovatelní ve svém rozhodování a lépe odlišovat podstatné věci od marginalit.

Která místa v Českém ráji máte nejraději?

S ohledem na pestrou místní krajinu a to, že jsem v Českém ráji prožil prakticky celý život, je těch míst více. Ale vzpomenu aspoň tři. Janova vyhlídka po ránu, kde můžu očekávat letícího sokola. Údolí Podloučky, které má s navazujícím průlomem Jizery s krásnými bučinami na sutích bohatou květenu a odlišný charakter krajiny, který trochu připomíná Karpaty. A do třetice některá zákoutí rybníka Žabakor, kde je možné v jednu chvíli zastihnout husy velké, volavky bílé, jeřáby popelavé a orly mořské. ■